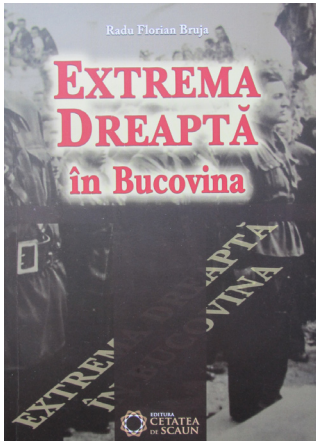

РЕЦЕНЗІЇ

УДК [94(477.85):323.13(=135.1)]«1918/1940»
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕН)61-4

Ігор Піддубний

Румунські праві на Буковині

Огляд книги Раду Флоріана
Бружі “Extrema dreaptă în
Bucovina. - Târgoviște: Cetatea
de Scaun, 2012”.

У сучасному світі та дослідницькому просторі істориків нерідко можна знайти праці присвячені діяльності праворадикальних організацій. Одна з таких книг належить сучасному історику, автору праці про партію авторитарного королівського режиму Фронт національного відродження Раду Флоріану Бружі. Книга відкривається передмовою проф. Г.Бузату, який одразу наголошує на існуванні двох румунських правих течій. Власне першою з них іменує Лігу націонал-християнського захисту, до складу якої увійшли представники націоналістичних, антисемітських та антикомуністичних

© Піддубний І., 2013

Піддубний Ігор Андрійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

сил з числа інтелігенції та молоді студентської Молдови і Буковини. Більш видовищною та з тривалішим життям ним названо групу прихильників К.З.Кодряну, яка розпочала діяльність у 1927 р. Період королівської диктатури названо часом віддалення легіонерів від політичного життя. Характеризуючи працю Р.Ф.Бружі, проф. Г.Бузату наголошує, що історик вибрав для розгляду діяльності правих організацій регіон Буковини. Логічним на його думку є продовження розгляду легіонерського руху після 1941 р.

Робота відкривається вступом, в якому автор доводить необхідність даного дослідження, подає історіографічний огляд, характеризує джерела, методика дослідження та виносить подяку тим, хто посприяв виходу праці. У аргументації теми встановлюється завдання, яке полягає у аналізі походження, організації, структури, діяльності, розвитку та розпуску правих румунських радикалів на Буковині. Відзначено автором факт, що на Буковині обидва крила правих радикалів діяли успішно. Витоки ж націоналістичних рухів Р.Ф.Бружа шукає у минулому Буковини, в даному випадку у австрійському періоді, коли Буковину було перетворено “у етнічний конгломерат, в якому жодна етнічна громада не мала більшості”. Толерантна ситуація на Буковині була зламана подіями Першої світової війни, коли створилися умови для появи антисемітизму. Останнє було важливим, адже в обох течіях боротьба проти євреїв вважалася одним з основних завдань, настільки, що мова велася і про спільний фронт у цій боротьбі. Для Буковини антисемітизм стає доволі звичним у середовищі студентів Чернівецького університету.

Доволі широким є аналіз історіографії досліджуваного питання. Справедливим є твердження автора про ненадання значної уваги кузістам, називаючи при цьому авторів Г.Попа, К.Сандаке, Г.Асандулуй. Більш широким називає автор дослідження легіонерського руху, адже тут є роботи антилегіонерського спрямування, пропагандистські праці, праці прихильників руху та ін. Своє негативне ставлення до історіографії соціалістичного періоду автор висловлює використанням лише згадки про праці з даної проблеми,

видані у II пол. 1970-х років. Напевне з цієї ж причини ним не було залучено, навіть до списку, роботи радянських істориків, зокрема М.Лебедева.

Згадано автором і про появу значної кількості робіт про легіонерський рух, що належала легіонерам на засланні. Популяризація руху його безпосередніми учасниками стала причиною появи робіт зарубіжних авторів. Багатшою виглядає історіографія питання історії міжвоєнної Румунії та легіонерського руху в останній чверті ХХ ст. та на початку ХХІ ст.

Джерельна база даної праці представлена документами з Центрального національного історичного архіву Румунії, де основні документи містяться у фондах Генеральної дирекції поліції та Загального інспекторату жандармерії. Автор відзначає, що у цих фондах міститься найбільше документів з Буковини у порівнянні до документів з Бессарабії, Молдови чи Олтенії. Певна частина документів міститься і у архіві м. Сучава. Саме з архівів походить і ряд газет, які видавалися представниками праворадикальних організацій Буковини. Використано автором і ряд мемуарних публікацій, які стосуються історії легіонерського руху та історії Румунії в цілому.

Глава I присвячена становищу Буковини у період між світовими війнами (1919-1938 рр.). В ній автор розкриває особливості адміністрування краєм у період уніфікації та після проведення адміністративної реформи. Торкається автор питань становища населення Буковини, характеризуючи його склад і за переписами, які проводилися на Буковині. Проблема національних меншин на думку автора не існує, оскільки меншини виявили лояльність до влади та династії. Проблема бачиться у взаєминах християн з євреями, які у період економічної кризи 1929-1933 рр. ставали позичальниками коштів. При цьому спекуляція, високі ціни, намірено тривожливі публікації у єврейській пресі виступають причинами наростання антисемітизму серед населення Буковини. Найбільше проявів антисемітизму було у повітах Сучава, Кимполунг, Редець та Сторожинець.

У політичному житті краю на початку румунського володарювання Демократична партія об'єднання мала певну популярність, що проявилось і під час перших виборів до парламенту. Щоправда, тут така популярність може пояснюватися лише наявністю єдиної організованої партії румунів краю. Загалом аналіз політичного життя містить всі необхідні елементи: конфлікт Я.Флондора та І.Ністора, діяльність політичних організацій румунських національних партій, візит Іона Зеля Кодряну на Буковину у 1919 р., конфлікт між І.Ністором та молодими націоналістами. Тут автор згадує і про пропаганду православними священиками ідей націоналізму, який вбачався порядком держави. Переломним виступає 1934 р., коли легіонери відкрито почали виступати проти парламентаризму та політичних партій в Румунії.

Послідовним є аналіз становища національних меншин. На перший план виступили німці та євреї. Автор пише про поширення ідей нацизму серед німців. Євреї подані як організована етнічна меншина, яка організовувала акти вияву невдоволення владою. Українці представлені як нація розділені між різними течіями.

У наступній главі автор піднімає питання націоналістичного студентського руху на Буковині у 1919-1938 рр. Необхідність висвітлення даного питання є важливою, адже саме студентство становило поживний ґрунт для поширення антисемітських ідей. Тим паче, що саме Чернівецький університет розглядався Корнеліу Зеля Кодряну у його "Eiserne Garde" як навчальний заклад, де переважали серед студентів євреї. Стосовно ж останніх румуни вимагали застосовувати принцип "numerus clausus". Ця ситуація змінилася до середини 30-х років, коли більшість студентів (67,2%) стали румуни. Невдоволення студентів також пояснювалося недостатньою навчальною базою університету. Націоналістичні ідеї були поширені серед викладацького складу університету і одним з прихильників націоналізму був Т.Брейляну. Серед самих студентів поширювалися ідеї кузизму, які проявлялися і в ряді студентських акцій, зокрема від черв-

ня 1923 р. Непорозуміння між студентами румунами та євреями мали місце в травні 1933 р., травні 1935 р. Приділяється увага також і діяльності Д. Стрекінару, симпатика легіонерського руху. Доволі докладно розглянуто роботу студентських конгресів, руху "Іконар". Останнім роком в якому студенти націоналісти могли чинити маніфестації став 1938 р. Таким чином, студенти не бажали співпрацювати з політичними партіями, хоча поширення націоналістичних ідей мало місце, як і співпраця зі студентами-націоналістами з інших університетів. Виділялися студенти-румун Чернівецького університету непримиримістю стосовно студентів-євреїв. У 30-х роках мало місце наростання екстремістського руху серед студентів.

Глава III присвячена питанню походження, заснування та організації Ліги націонал-християнського захисту на Буковині у 1923-1928 рр. У главі достатньо багато матеріалу, що відображає процес формування кузистської організації на Буковині, процес, який укладався у період 1923-1926 рр. Значну увагу приділено і питанню міжетнічних конфліктів, зокрема конфлікту між євреями та румунами у освітній сфері. Докладно розібрано не тільки проблему Д.Фалліка, але й питання судового процесу над його вбивцею студентом Н.Тоту і реакції на присуд політичних лідерів євреїв.

Глава 4 відкриває питання діяльності Ліги націонал-християнського захисту у період великої економічної кризи 1929-1934 рр. і у зв'язку з цим періодом розкривається історія формування "Братств хреста" та штурмових батальйонів. Таким чином Буковина склала V батальйон "Драгош Воде", яким керував Н.Робу. Проте більш повним виглядає хронологія кузистського руху на Буковині, який об'єднував лідерів повітових організацій Чернівців, Дорогоя, Сторожинця, Сучави, Редеуць та Кимполунга. Діяльність кузистів приводила до певного неспокою та інцидентів у регіоні, що змушувало владу вдаватися до застосування, поруч з поліцією і жандармами, також військових. В умовах економічної кризи антисемітський рух набирав більшого розмаху, що змушувало владу вживати заходів для обме-

ження діяльності Ліги проти лихви. Діяльність кузистів слід вважати результативною, адже парламентські вибори 1931 р. принесли їм 3 депутатські мандати від Буковини. Логічним є доведення автором опису діяльності кузистів до 1935 р., року злиття ЛНХЗ та Націонал-аграрної партії і створення Націонал-християнської партії.

Глава 5 відкриває особливості перших років діяльності легіонерів на Буковині (1927-1933 рр.), що дає змогу автору також висвітлити і походження самого легіонерського руху та заснування 24 червня 1927 р. у м. Ясси Легіону архангела Михаїла. Описується спроба К.З.Кодряню освятити на Буковині прапор Легіону влітку 1929 р. І в цьому русі євреям відводилася роль позичальників, які паразитують на румунському суспільстві, живучи з праці селянина. Подібна пропаганда знаходила сприятливий ґрунт серед невдоволених результатами аграрної реформи селян. Набув рух і антикомуністичних рис. З другою половиною 1929 р. пов'язане створення на Буковині легіонерських організацій, перша з яких була заснована студентами з Ясс у Кимполунзі. Вже у 1930 р. легіонери взяли участь у великих антисемітських заходах у повітах Кимполунг та Сучава. Станом на січень 1931 р. в Кимполунзі, під керівництвом Н.Тоту, діяв один з 11 легіонерських батальйонів. Саме на 1931 р. припала урядова заборона діяльності Легіону та його розрив з кузистами. Залізна гвардія, яка виникла на базі Легіону продовжила виборчі змагання у 1932 р. Доволі активною виявилася діяльність легіонерів у м.Сіреті, м. Редеуць. Намагалися легіонери розгорнути свою діяльність і у повіті Сторожинець. Загалом основна маса організацій припадала на повіти Сучава, Редеуць та Кимполунг, будучи менш чисельними у повітах Сторожинець і Чернівці. Загалом Р.Бружа приходить до висновку про певні запозичення з італійського фашизму у Легіоні та використання окремими політичними лідерами методів близьких до фашистських для боротьби з Легіоном. Сам Легіон, його ідеологія, парамілітарна організація став привабливою організацією для румунської молоді Буковини.

Наступну главу Р.Ф.Бружа присвячує питанню реорганізації легіонерського руху та діяльності партії "Все для країни" у 1934-1937 рр. Фактично історія діяльності Залізної гвардії розбирається після замаху на голову Ради міністрів І.Г.Дуку. Репресивні заходи проти легіонерів стали причиною реорганізації Залізної гвардії і в Румунії, і на Буковині, де помітну роль впродовж 1934 р. відігравали "Братства хреста". Структурна реорганізація відбулася після проголошення утворення Партії "Все для країни", коли буковинські повіти спільно з повітами Ботошань, Дорогой, Хотин утворили область №1 з центром у Редечуць, яку очолив В.Ясінскі. Буковинські легіонери брали участь у роботі Партії "Все для країни", беручи участь у конгресах та працюючи в трудових таборах, в тому числі в масиві Рареу. Практично автор представляє картину співпраці буковинських легіонерів з організаціями з інших регіонів. Мали місце і антисемітські виступи легіонерів. Тим не менше на Буковині вибори до парламенту 1937 р. дали Партії "Все для країни" 5 депутатів.

Главу 7 книги автор присвятив проблемі діяльності на Буковині організації Націонал-християнської партії від її створення до формування і діяльності уряду О.Гоги. Тут автор представляє своє бачення виникнення НХП у даному форматі як вплив самого короля, який бажав протидіяти Залізній гвардії та мати в руках певну протизагугу. У Чернівцях організація НХП з'явилася 20 травня 1935 р. і була очолена Т.Поповічем. У Хотинському повіті така організація виникла при участі Т.Гуцану. Утворення НХП сприймалося в той час як процес єднання румунів, хоча з боку короля її діяльність приймалася як можливість змінити конституцію та сприяти утворенню авторитарного режиму. Практично у програмі НХП вже зафіксували необхідність повороту у зовнішній політиці у бік Німеччини. Вказано автором і на неодноразові заяви членів НХП про можливість швидкого приходу до влади та на подібні з легіонерами заходи членів НХП. Так, як і в Партії "Все для країни", в НХП організували трудові табори на Буковині, створили молодіжну воєнізовану структуру партії та 25 жов-

тня 1936 р. заснували Робітничий румуно-християнський фронт. Проте зусилля НХП не завжди мали успіх, також як на Буковині виборчі процеси не давали бажаного партії результату. Діяльність уряду НХП сприймається більше як діяльність уряду без майбутнього, тим паче, що діяльність кузистів погіршила становище буковинців, особливо єврейських громад.

Розгляд наступних подій продовжується у главі 8-й, яку автор віддає опису діяльності правого руху в умовах карлістського режиму у 1938-1940 рр. Власне 1938-1940 рр. Стали часом змін структури Залізної гвардії, тим паче, що саме у протистоянні з королем гардисти втратили старе керівництво організації та перетворилися з масової партії у партію кадрову. Щоправда, наступнику Кароля II Мігаю I довелося спілкуватися з молоддю, адже Залізна гвардія продовжувала наполягати на встановленні правого, націоналістичного режиму.

Глава 9 присвячена подіям 1940-1941 р. і дозволяє побачити Буковину у складі Національної легіонерської держави — доволі затьмарений період історії легіонерського руху. Покращення становища Буковини не відбулося навіть при участі у діяльності уряду В.Ясінські та Т.Брейляну. Більше того, легіонери при владі остаточно дискредитували рух. Наростання соціальних конфліктів у румунському суспільстві привели до вибухової ситуації у країні та конфронтації з І.Антонеску.

Завершальна глава книги присвячена “легіонерському повстанню” та існуванню організації у період 1941-1948 рр. З повстанням на Буковині пов'язано події на радянсько-румунському кордоні та переходи кордону в районі Багринівки та Вашківців-на-Сіреті. Відбувалися і переміщення радянських військ ближче до кордону. У південній Буковині для підтримання спокою були залучені військові підрозділи. Учасники ж повстання з Буковини були віддані під суд Військового трибуналу IV армійського корпусу у Яссах та засуджені до різних виправних термінів. Зокрема, у повіті Редець під суд потрапили 28 легіонерів, серед яких були і священник, і викладач ліцею, вчитель,

комерсанти, робітники. Мали місце певні проблеми з поверненням легіонерів на північ Буковини після її зайняття румунськими військами у липні 1941 р. Щоправда, спроби відновити легіонерську діяльність мали місце у повітах Сучава і Редеуць, що було причиною їх переслідування владою. Піднято і питання організації партизанських загонів легіонерами для опору Червоній армії, як і покарань для легіонерів з боку уряду П.Гроза.

Завершують текстову частину роботи доволі розлогі висновки, якими автор підводить підсумки всієї історії діяльності правих радикалів. Тут проблема радикалізації настроїв румунського населення подається з точки зору проблеми не лише антисемітизму, але й румунізації Буковини з відібранням привілеїв у національних меншин. Наростання націоналістичних настроїв на Буковині співвідноситься з поширенням їх у середовищі студентів університету. Фактично з 1920 р. в університеті виникли сутички між румунами та євреями. Створення праворадикальних організацій мала своїм результатом появу опозиційної до влади сили та одночасно і антипартійної. В умовах економічної кризи у 1930 р. Південь Буковини перетворився на територію антисемітського екстремізму, нетолерантності та агресивності. Сама ж ЛНХЗ змогла на такій хвилі у 1931, 1932, 1933 рр. досягнути певного успіху. Утворення НХП оцінюється як засіб протистояння легіонерському руху. Останній формувався у повітах Кимполунг і Сучава завдяки студентам-вихідцям з Буковини, які навчалися у Яссах. Та все ж легіонерський рух приймається не тільки як антисемітський, але й антикомуністичний. Останнє пов'язували з думкою про перетворення єврейства на "більшовицьку агентуру". Певне протистояння з владою під час королівської диктатури було у легіонерів, тоді як представники НХП потрапили у структури карлістської влади. Кінцем діяльності праворадикальних організацій стали події 40-х років, хоча до того цей рух був масовим. Праворадикали не довели своєї спроможності діяти в умовах демократичного режиму чи перебуваючи у владі, якої так прагнули і кузисти, і легіонери.

На завершення книги читачу пропонують познайомитися у додатках з поетичною творчістю міжвоєнного періоду та рядом документів з історії Ліги націонал-християнського захисту та легіонерського руху на Буковині. Отже, у даній праці читач знайомиться з історією праворадикального руху на Буковині у всіх деталях, частково відомих, частково не розкритих раніше. Аналіз такої діяльності дає змогу зрозуміти причини появи подібних організацій та встановити особливості їх діяльності у регіоні, де національні меншини були доволі чисельними. Останнє вело, незважаючи на декларований націоналізм, і до боротьби за представників національної меншини. Проте це робилося не так часто і лише представниками Ліги націонал-християнського захисту, які частково спрямовували свої зусилля на українську молодь, що виросла в умовах “Великої Румунії”. Однак повноцінної згоди з національними меншинами румунські праворадикали так і не досягли щезнувши під тиском обставин і діяльністю тих, кого Р.Ф.Бружа назвав політичною меншиною на політичному полі “Великої Румунії” - комуністів.

Піддубний І.А.

Надійшла до редколегії 02.11.2013 р